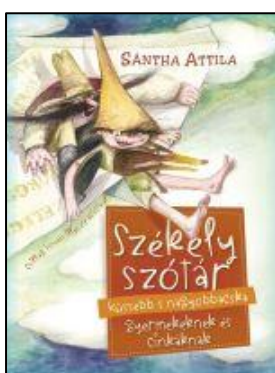

Sántha Attila

Székely szótár kűssebb s nagyobbacska gyermekeknek és cinkáknak (Pál Helén)

KÁRPÁT-MEDENCEI TEHETSÉGGONDOZÓ NONPROFIT KFT (ELŐRETOLT HELYŐRSÉG
ÍRÓPROGRAM). BUDAPEST. 2019. 120 OLDAL

Nyelvjárási gyakorlatok

Egy új gyakorlókönyv segít a nyelvjárási ismeretek elsajátításában: a székelyek nyelvébe pillanthatunk be a kiadvány segítségével. Sántha Attila *Székely szótár kűssebb s nagyobbacska gyermekeknek és cinkáknak* című munkája a címe szerint szótár, de a könyvben a székely tájszók mellett további ismereteket is találunk a székelyekről és a nyelvükről.

Belelapozva a könyvbe látható, hogy nem szokványos szótárral állunk szemben, hanem versek, prózai szövegek, kérdések és feladatok egészítik ki a szavak meghatározását. A szerző célja a hátsó borító belső fülén található idézet szerint az, hogy „a székely gyermekek visszatanják nyelvjárástukat

egy olyan korban is, amelyben a televízió, a rádió standard magyarja úgy nyírja ki a helyi sajátosságokat, hogy nem marad utána más, csak por és hamu”. A fent említett rádió és televízió standard magyarja mellett azonban más tényezők is hozzájárulnak (vagy hozzájárultak) a nyelvjárási visszaszorulásához (lásd erről Kiss 2017, 2019; Péntek 2019), de a nyelvjárási kultúrahordozó és identitásjelző szerepének hangsúlyozásában, presztízisének növelésében az iskolai oktatás szerepét is feltétlenül ki kell emelni (Juhász 2019).

A nyelvjárási ismeretek oktatásban való alkalmazásáról többen is írtak már (lásd erről például Kiss 2001; Danczi 2011; Szabó 2011; Cs. Nagy 2019; N. Császi 2019), az iskolai oktatás kiegészítésére pedig különféle feladatokkal munkafüzet is készült (Parapatics 2018). Bár a fenti idézet szerint Sántha Attila kötete a székely gyermekeknek szól, de a többnormájú szemléletre és az elfogadóbb attitűdre való nevelés (Parapatics 2018) célját szolgálhatják azok a kiadványok is, amelyek csak egy-egy nyelvjárási (vagy nyelvjárásterület) megismertetésére törekednek. A szerző, Sántha Attila egyébként *Székely szótár*, majd *Bűhnagy székely szótár* címmel felnőtteknek szóló szótárakat is megjelentetett (2004, 2018).

A *Székely szótár kűssebb s nagyobbacska gyermekeknek és cinkáknak* című könyv nagy formátumú, keménytetű, gazdagon illusztrált kiadvány. A borítóterv, az illusztrációk és a könyvtipográfia Csillag István munkája, színes, ötletes, humoros rajzai jól kiegészítik a könyv gyerekeknek szóló tartalmát. A bevezetőként olvasható szöveg szerint a könyv olvasói (a gyerekek) egy titkos nyelvet fognak megismerni, amelyet csak kevesen értenek, például a kolozsvári vagy a budapesti magyarok sem (ez

a székelyek titkos nyelve), a nagyszülőktől azonban még meg lehet tanulni. A könyv felépítése viszont csak úgy emlékeztet egy szótár szerkezetére, hogy a tájszók rövidebb-hosszabb meghatározása után egy-egy figyelemfelkeltő kérdés jön, vagy feladatok, vagy az „Olvasnivaló” címszó után egy rövidebb-hosszabb szövegrészlet, de előfordul vers is. A könyvben visszatérő elem az *Agyafúrt detektív nyomoz* című rész, ennek főszereplője Agyafúrt detektív, aki különféle „bűnügyeket” derít föl. Ilyen ügyek például a *pecánka*, a *pecenek*, az *árdé* és a *kulyak* szavak eredete (14–15), a *cega* és az *olló* ügye (41–42), a *pet* és a *pete* „rejtélye” (63–65), a *kiment a ház az ablakon* kezdetű mondóka magyarázata (71–72), a pityókalopás (91–92, 97–99) és a Szángyörgy városának legsötétebb sikátorában történt eset (110–111, 114–116).

A könyv feladatai közül a legelső az, hogy az olvasó keressen meg egy öreget, és kérje meg, hogy tanítsa meg a székelyek titkos nyelvét. A további feladatok között többféle is szerepel. A szótár szavaihoz például fordítás is kapcsolódik, a köznyelvről székelyre kell fordítani, és az adott tájszók szövegbe beillesztése is megjelenik (11, 13, 24), de közmagyarrá fordítást is találunk (49, 67, 81, 90, 102). Előfordul, hogy kérdésekre válaszolva kell megadni vagy megmagyarázni egy adott tájszót vagy tájszókat (16, 23, 25, 27, 28, 30, 40, 41, 55). A tájnyelven írt vers tartalmának összefoglalása is megjelenik (18–19), vagy a szülőktől, nagyszülőktől kell megkérdezni egy-egy tájszó vagy állandó szókapcsolat jelentését (33, 35, 46, 76). Emellett előfordulnak olyan gyakorlatok is, mint a forgatókönyvírás (87), a pesties beszéddel való próbálkozás (majd annak elfelejtése) (94), illetve egy tájszó többféle jelentésének a megadása (105).

A könyv szótári részében a szavak között számos, a gyerekek érdeklődését felkeltő formákat is találhatunk: *bók*, *bóka* 'gyermek feje, fej gyermeknyelven' (10), *cinka*, *cinkacska* 'serdülő leány' (44), *icsuzás*, *ittyúzás* 'fa- vagy vasgömb célba dobása' (17), *cekuláre cekapecc* 'hátsó pár előre fuss' (44), *pislen* 1. 'csirke', 2. 'kisleány, pisiscinka' (89). Emellett a hagyományos paraszti életformához kapcsolódó kifejezések is előkerülnek: *kúpü* 'forrás, amely köré kivájt fatörzslet vagy kerek, közepén lyukas követ tettek' (69), *szer* 1. 'sor, rend' és 2. 'falú egy része' ('régebben ezekben közösségi munkamegosztás volt, azaz szerre végezték a munkát') (106), *odor*, *udor* 'a csűrben vagy a csűrpadláson az a hely, ahol a szénát tárolják' (85). A szótárban a *pityóka* különféle (erdélyi) elnevezései is megtalálhatók (93–94). A gyerekek minden bizonnyal viccesnek találják a *korcsolya* nevét: *glicsu*, *gilics*, *gricsuj*, *glics* (18).

A jelentésbeli tájszó humor forrása is lehet a szótárban. A *koszt* jelentése 'hosszú bot, karó, amivel jól lehet verni a diót vagy az ellenséget', a meghatározást követő szövegrészletben azonban az a humor alapja, hogy *kosztot* ígérnek a lánynak kétszer-háromszor naponta, ő viszont verésre nem vágyik (68).

Állandó szókapcsolatokat is tartalmaz a könyv. Az *űzi az eszét*, *űzi az eszét* jelentése 'bolondoskodik, kolontoskodik, sőt főkolontoskodik' (19), *csihányra pisil*, *csihányra pesel* 'arra mondják, aki ideges, és emiatt kötekedik, veszekedik' (48), *kitörte a nyelvit* 'aki székely létire elkezdi pestiesen beszélni' (94). Csíkszentkirályi mondás: *Hol tekeregtél, te kicsi pucaviola?* (67). Átkozódás: *a büktüz ölje meg* (95). Idézett szövegben található az alábbiak: *meg vannak tojósodva* (35), *adtak a szarnak egy pofont* (35). Csíkszentdomokosi és gyergyói mondókák is találhatóak a könyvben (14).

A tájszókön kívül különösen az idézett szövegekben figyelhetünk fel a tájnyelv hangtani, alaktani és mondattani jelenségeire. Például Laji bá szövegeiben (57, 67, 105): az *az* névelő utolsó hangjának összekapcsolása a következő szóval: *a zuton, a zasszonnak*; az igeragozás jellemzője: *vagyon-e* turós puliszka; az igekötő *bé* alakja: *béverem* a fogadot; az elbeszélő múlt idő használata: *csudálkozék, áteregélék 'átsétál', jöve* hozzánk.

A könyvben az egyes tájszók meghatározásához további ismeretterjesztő részek is kapcsolódnak. Ilyenek például: a *pásztorbot* jellemzői (10), a Moldvában élő székelyek (43), Kézdiszentlélek tájszói és a hozzájuk kapcsolódó életforma (46), a *duga, dugács, dugás* elnevezésű kis gát készítése (50), adatok Szini Lajosról (Laji bá) (76), a *kicsibarátom, kicsiapámé* megszólítás jellemzői (78), a *pityóka, picsóka* különféle tájnyelvi elnevezései (93–94).

A szótárban összegyűjtött tájszókhoz általában székely nyelvjárási elemekkel megírt szépirodalmi és más forrásokból választott szövegek is kapcsolódnak. Ezek az írások szöveggörnyezetben is bemutatják az adott tájszót. Az idézetek között régebbi keletkezésűek (például Orbán Balázs, Tamási Áron, Horger Antal, Szini Lajos [Laji bá] írásai) és újabbak is vannak, például Orbán János Dénes, Sarány István vagy György Attila írásai. Emellett olyan forrásokból is találunk szövegeket, mint például a *Hargita Népe* 2011-es száma (12) vagy az internet: webvidek.ro (27) vagy a Transindex.ro (66) weboldal. Továbbá feladat kapcsolódik Jakab-Benke Nándor (Nándika) *Székely nyelvlecke magyaroknak* című filmjéhez is (78).

A könyvvel kapcsolatban fontos megemlíteni a humorát. A humor több helyen is megjelenik. Az idézett szövegekben: „A küsajszon szegén legalól vót, s ugy teve, mind a házinyul, mikor meg akarják fogni, erőst nyávoga” (74). Agyafúrt detektív szövegeiben: „Még pálinkára es meghívta, de a detektív ezt nem fogadta el, hiába téstálták, mert tudta, hogy életéből gyermekregényt fognak írni, s egy részeges főhős hogy' nézne ki” (42). Feladatok és kérdések megfogalmazásában: Feladat: „Meséltesd el édesanyáddal, hogyan kérte meg apád a kezét! Ugyanezt meséltesd el apáddal es! Ha van közös elem a két elbeszélésben, azt írd le!” (33). Kérdés: „Szoktál-e közben csihányra pisilni?” (48). Tudtad-e? „A büteheny, büh teheny kifejezést kizárólag nőkre mondják, férfiakra a csemer állat-ot használják. A kettő keresztezése a bühnagy állat, amelyikről jobb nem es beszélni” (96). Tudtad-e? [A csicsókát] „A vegánok és paleók fogyasztják előszeretettel. (Ha jót akarsz magadnak, a vegánra és paleóra ne kérdezz rá az öregednél! Keress egy elszármazott székelyt, aki lehetőleg már kitörte a nyelvét!)” (94).

Sántha Attila *Székely szótár küssebb s nagyobbacska gyermekeknek és cinkáknak* című könyve székely gyerekeknek készült, a szerző szándéka szerint azért, hogy megtanulhassák a standard magyar befolyása miatt visszaszorult székely nyelvjárást. A kötet azonban a székely gyermekek s cinkák (a bukovinai székelyeknél *leánkák*) mellett a magyar nyelvterület más részein felnövekvő olvasók számára is élvezetes és a székely tájszók fennmaradása szempontjából hasznos gyakorlókönyv lehet.

Irodalom

- Cs. Nagy Lajos 2019. Javaslato a magyar nyelvjárásokra vonatkozó nyelvstratégiához. In: Bódi Zoltán – Ferenczi Gábor – Pál Helén (szerk.) *A magyar nyelvjárások a XXI. században – nyelvstratégiai megközelítésben. Tanulmánykötet a Magyar Nyelvstratégiai Intézet által 2018. december 4–5-én rendezett konferencián elhangzott előadásokból.* Magyarságkutató Intézet. Budapest. 111–124.
- Danczi Annamária 2011. Nyelvjárás háttérrel az iskolában. *Anyanyelv-pedagógia* 2. <http://www.anyanyelv-pedagogia.hu/cikkek.php?id=315> (2020. május 14.)
- Juhász Dezső 2019. Nyelvjárásmentés és nyelvstratégia 2. In: Bódi Zoltán – Ferenczi Gábor – Pál Helén (szerk.) *A magyar nyelvjárások a XXI. században – nyelvstratégiai megközelítésben. Tanulmánykötet a Magyar Nyelvstratégiai Intézet által 2018. december 4–5-én rendezett konferencián elhangzott előadásokból.* Magyarságkutató Intézet. Budapest. 15–35.
- Kiss Jenő 2001. Az alkalmazott dialektológia: a nyelvjárások és az anyanyelvoktatás. In: Kiss Jenő (szerk.) *Magyar dialektológia.* Osiris Kiadó. Budapest. 145–156.
- Kiss Jenő 2017. A nyelvjárások. In: Tolcsvai Nagy Gábor (szerk.) *A magyar nyelv jelene és jövője.* Gondolat Kiadó. Budapest. 199–221.
- Kiss Jenő 2019. Magyar nyelvjárások és nyelvstratégia. In: Bódi Zoltán – Ferenczi Gábor – Pál Helén (szerk.) *A magyar nyelvjárások a XXI. században – nyelvstratégiai megközelítésben. Tanulmánykötet a Magyar Nyelvstratégiai Intézet által 2018. december 4–5-én rendezett konferencián elhangzott előadásokból.* Magyarságkutató Intézet. Budapest. 37–50.
- N. Császi Ildikó 2019. A nyelvjárások megjelenése a közoktatásban. In: Bódi Zoltán – Ferenczi Gábor – Pál Helén (szerk.) *A magyar nyelvjárások a XXI. században – nyelvstratégiai megközelítésben. Tanulmánykötet a Magyar Nyelvstratégiai Intézet által 2018. december 4–5-én rendezett konferencián elhangzott előadásokból.* Magyarságkutató Intézet. Budapest. 295–326.
- Parapatics Andrea 2018. *Nyelvjárastani munkafüzet. Feladatok a magyar nyelv területi változatosságának megismeréséhez.* Tinta Könyvkiadó. Budapest.
- Péntek János 2019. A nyelvjárások többletértéke a külső régiók kettősnyelvűségében és kétnyelvűségében. In: Bódi Zoltán – Ferenczi Gábor – Pál Helén (szerk.) *A magyar nyelvjárások a XXI. században – nyelvstratégiai megközelítésben. Tanulmánykötet a Magyar Nyelvstratégiai Intézet által 2018. december 4–5-én rendezett konferencián elhangzott előadásokból.* Magyarságkutató Intézet. Budapest. 51–86.
- Sántha Attila (szerk.) 2004. *Székely szótár.* Havas Kiadó. Kézdivásárhely.
- Sántha Attila 2018. *Bühnagy székely szótár.* Kárpát-medencei Tehetséggyógyító Nonprofit Kft. Budapest.
- Szabó Tamás Péter. 2011. Nyelvjárás: érték vagy kolonc? *Nyelv és Tudomány.* 2011. szeptember 16. <https://www.nyest.hu/hirek/nyelvjaras-ertek-vagy-kolonc> (2020. június 15.)

Pál, Helén: Dialect exercises

Az írás szerzőjéről

Pál Helén

tudományos munkatárs
Magyarságkutató Intézet
pal_helen[kukac]freemail.hu